

TARY ORSOLYA

Társértő pillanatképek, avagy önarckép másokban

Tóth László: Határsértők, I. rész

TARY ORSOLYA (1989) Budapest

Mások arcára vetített mozgó önarckép Tóth László legújabb esszékötete. Rendhagyó ez az önélet-írás – nem is önéletírás, mert tizenhét, a szerző identitását meghatározó író, költő, munkatárs, barát portréját villantja fel Tóth, keresve bennük önmagát, az „én”-t. Éppen ezért nem beszélhetünk konkrét értelemben vett íróportrékról, hacsak nem belső portrékról, pillanatsfelvételekről, a teljesség igénye nélkül. Tóth a műfajok határait feszegeti, „sértegeti”, akárcsak egyik mintája és témája, Somlyó György. Átjárást látunk önéletírás, memoár, íróportré és tanulmány között. Személyes hang és objektív elbeszélés egymást gomolyítja, emlékszilánkok és idézetek fonódnak egybe. „Mozgó önarcképet” említettem, mert mintegy diavetítés-szerűen ugrálunk térben és időben, kiollózva „egy pillanatnyi” Tóth Lászlót a történelmi szövetből, amit múltnak hívunk. Az író visszanyúl a jelenből, hogy újra találkozzon mestereivel és szellemi testvéreivel, hogy az életéből kikopottak (kivételesen Fried István) ne kophassanak ki emlékezetéből s a kollektív emlékezetből. A *Határsértők* az ilyen „átcsempészések” révén küldetést teljesít: az „én”-elbeszélés részleges irodalomtörténeté, történelemkönyvvé tágul. Minden fejezet Tóth lelki enciklopédiájának külön szócikke, s e szócikk-fejezetek sajátlagos emlékkönyvet alkotnak. A megrögzött „öngyűjtő” ember immár nemcsak másokból,¹ de másokat is gyűjt. Embergyűjteménye első kötete pedig feltételezhetőleg a legszuggesztívebb alakokat mutatja be. Weöres Sándor a verset, Mészöly Miklós a prózát reformálta meg számára, előbbi „arkhimédészi pontként”, utóbbi „sorvezetőként” igazgatta s igazgatja pályáján.

Ez az „irodalmi szemle” (utalva ezzel a költő szerkesztette folyóiraatra) hasznos szakirodalom Tóth Lászlóhoz. Nemcsak megkönnyíti a mindenkori értelmező dolgát a hatásmechanizmusok keresésében, de feltárja előttünk a csehszlovákiai kisebbségi s általánosságban a kisebbségi magyar sors, kisebbségi magyar irodalom lehetőségeit és lehetetlenségeit. Mert volt időszak, amikor a magyar nyelvű irodalom „idegenben” kevéssé minősült veszélyesnek, ezért több mindent megengedhetett magának; sőt volt olyan időszak is, amikor szükség volt az anyanyelvi irodalomra: kellett. Ez volt az első generációs elcsatoltak ideje, amikor igény támadt az „új” kollektív identitás megfogalmazására, kifejezésére. Hogy elmondják, „hát így vagyunk”, s még inkább „hogyan legyünk”. De volt olyan időszak is, amikor az államhatalom katonái az Irodalmi Szemle lapszámaint sorra jelentették fel, és kifizethetetlen mértékű büntetéseket rótták ki a „felelősökre”.

A „prágai tavasz” elnyomása nemcsak a reformtörekvések leverését jelentette, hanem kettős tragédiát is a magyarság számára: magyarországi magyarokat köteleztek bevonulásra csehszlovákiai magyarok ellen, akiknek nemcsak ezzel az abszurd helyzettel kellett megbirkózniuk, de a megújuló nacionalista szelekkel is. A már eleve megtört önazonosság (az „itt magyar, ott csehszlovák, itt is idegen, ott is idegen vagyok” érzete) tovább repedezett. Ezt tetézte az erőszakos konszolidáció, a „normalizáció”, amely gyakorlatilag eltiltotta a felvidéki magyarságot anyaországi kultúrájának egészétől. Így ír erről a szerző az emberi jogok érdekében felszólaló Charta '77 kapcsán: „Mészöly tilalmi listán volt nálunk, a Charta '77 aláírói elleni csehszlovákiai boszorkányüldözést elítélő magyarországi rokonszenv-nyilatkozatot ugyancsak aláíró Csoóri Sándorral együtt (de más miatt, a *Nemzet és erőszak* gondolatai végett tilalmi listán volt Illyés Gyula is) – s hogy humorosabb legyen a dolog, rajta volt Lope de Vega is! –, tehát még a nevüket sem lehetett leírni kockázatvállalás nélkül.”

A kommunizmus évtizedei abszurdisztánt teremtettek Kelet-Közép-Európában (s nem bizonyos, hogy ez véget ért a kommunizmus bukásával). Talán éppen ezért virágzott a humor a legnagyobb önkény és terror idején is, de az idézet kapcsán látható, hogy szinte tálcán kínálta magát a rendszer, hogy nevetségessé tegyék. Tóth egy klasszikussá vált viccet be is emel egyik nemzedéktársáról, Hervay Gizelláról szóló esszéjébe. Beszélgetésük során szóba kerül egyik közös ismerősük betiltása, mire Tóth megkérdezi költő kollegináját, hogy „tudja-e, ismerősünk publikálási tilalmát »Mi célból« rendelték el. De nem ismerte a szójátékos választ, ezért kíváncsian nézett rám:

»Hát A-czélból«, válaszoltam, mire ő, még mielőtt elnevette volna magát, már vágta is rá – szemében huncutkás mosollyal – villámgyorsan: »És mi erre mit csinálunk?« Persze erre meg én nem tudtam a választ, hiszen a replikát ott helyben találta ki, s már nevetett is: »E-fehéredünk«, mire nálam is leesett a tantusz, megértve az utalást az aczéli kultúrpolitika sokak szerint Moszkvából vezényelt csinovnyikjára, E. Fehér Pálra.”

Kedélyes anekdotákban, humoros megjegyzésekben bár nem szűkölködik a könyv, mégsem ez adja alaptónust; minden írásra rátelepszik valamiféle melankólia, amelyet a „szereplők” okozta hiányérzet és a viszontagságos életre való visszatekintés kettőse szervez. Sziveri János, a fiatalon elhunyt újvidéki költő temetésén mélyen elnyomott (és mégis mindent meghatározó) érzések szabadulnak fel az íróból:

„[A] Farkasréti temetőben döbbsen néztem a gyászoló gyülekezet közt zavartan tébláboló kisleányt. Ránézésre annyi idő lehetett, mint én az édesapám temetésekor. Nem sírt, ahogy annak idején én sem. S ahogy e kissrácot néztem, mintha azt láttam volna, hogyan állhattam és viselkedhettem én azon a bizonyos, hatvan évvel ezelőtti napon, amiről mára semmi emlékem nem maradt már. [...] Úgy éreztem: János kisleány nem sokat ért abból, ami körülötte történik. Ahogy én sem érthettem annak idején semmit.

És most, annyi év elteltével, még kevésbé értem az egészet.

Csak a síráshoz lettem érett.

Még ha az olyan férfiatlan is, nagyapám.”

Megkerülhetetlen kérdés, hogy hogyan viszonyul ez az „önéletrajz” az énhez és a családhoz. Ezen a ponton ugyanis érezhetünk némi kielégületlenséget. Tóth László Budapesten született 1949. szeptember 26-án, ötéves korában azonban, édesapja halála miatt, Csehszlovákiába, Izsára költöztek édesanyjával (s az izsaiak ezért csak pesti Laciként emlegették a költőt). Mindkét szülője onnan származott el. Komáromban érettségizett, és Pozsonyban kezdte a főiskolát, amelyet nem fejezett be, s „rövidesen sörgyári, később traktorgyári munkás, továbbá pincér, raktáros, majd 1969-ben a Kis Építő című gyermeklap szerkesztője, végül 1975-ig – kisebb-nagyobb megszakításokkal – a Csallóköz című dunaszerdahelyi járási lap szerkesztő-újságírója lett”.² Az idézett időszakról a kötet nem sokat árul el. Az elliptikus felépítés okát a rendhagyóságban kereshetjük: egy irodalmi közegű „én” szakmai önéletrajzát olvassuk, s ehhez a sörgyári munka valóban nem volna releváns tapasztalat.

A családi és privát szféra ezért csak minimális hányadban szerepel az írásokban. Elszórt információkból szerzünk tudomást arról, hogy a költő főiskolai diákéveiben (s azután egy rövid ideig) vegyészhallgató barátai kollégiumi szobájában lakott két ágy között, a nyári éjszakákat a Medikus kert fái alatt vagy a főpályaudvaron töltötte, s mielőtt megtalálta volna „hűtőmentes” alberletét, éjjelenként a Hét szerkesztőségében aludt két összetolt fotelban. Izzalmas utalásokat olvashatunk egy állampolgárságról is, amelynek segítségével a szerző 1986-ban legálisan Magyarországra költözött. Az állampolgársági kérelem bürokratikus körülményeivel kapcsolatban mégis szokatlanul bőbeszédű a szerző. Az érzelem eluralkodik az objektivitáson, akár csak a temetésélménykor: „Fájdalmas-furcsa tapasztalat volt például a híres-nevezetes KEOKH (ma Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság) Andrassy (akkor még Népköztársaság) úti épületében – mellesleg szülővárosomban – egyedüli magyarként beállni a sorba, és akár századikként kivárni, mikor szólítanak, majd végigcsinálni ugyanazt a tortúrát, amit a vietnamiaknak, araboknak, afrikaiaknak kellett. Miként az is, hogy amikor végre kézhez kaptam a letelepedési engedélyemet, abban a szülőváros neve: Budapest mellett az Állampolgárság rovatban ez állt: »Hontalan«. Vagyis nekem megadatott a *dicsőség*, hogy szülővárosomban legyek hivatalosan hontalan...” Talán ez az állandó hontalanságérzet, idegenségélmény is felelős azért, hogy Tóth végül 2005-ben új családot alapítva visszaköltözött Szlovákiába.

Múltat és sorsot nem lehet cserélni (ha rendszert váltani lehet is). S tegyük hozzá, a magyar kommunizmus sem minősülhetett valójában menedéknek; a korhangulatot, a közérzetet a kötelező optimista maszk alatt mindenhol enerváltság vagy szorongás jellemezte. Érzékletes példát erre a Csiki László-esszében olvashatunk. A szerző sokat utazott, „faluzott” barátjával, s egyik útjuk során Csesztvén, a vegyesbolt előtt rengeteg földbe taposott piros kupakra lett figyelmes. „Csikinek [...] a helyismerete is mélyrehatóbb volt az enyémnél, nem okozott gondot a válasz: sósorszeszesüvegkupakok. Igen ám, de a helybeliek nem heveny reumatikus vagy fej-, illetve fogfájásuk csillapítására, esetleg masszírozásra használták a boldog emlékezetű hajdani gyógyszerész, Erényi Béla mentollal vegyített csodaszerét, mely már a 19. század vége felé kiszorította összes elődjét, így a Brázay

Kálmán-félét is, hanem a nyomasztó kilátástalanság ellen, bár annyiban eredeti rendeltetésének megfelelően, hogy vérkeringés-javítóként: a legolcsóbb szesz gyanánt.”

A *Határsértők* érdekes tény- és élményanyagot közöl, de szociográfiai vonulata ellenére főleg irodalmi szakmabeliek számára forgatandó. Személyes leírásokban, bennfentes lélekrajzokban állnak eléink Tóth László „figurái”. Thurzó Gáborról, a *Ködlovagok* kötet (írói arcképek!) összeállítójáról megtudjuk, hogy dadogott gyermekkorában, de kitartása révén leküzdötte. A „kohéziós erővel bíró” Zalabai Zsigmondban a Tóthtal való levelezés tartotta a lelket egyéves kötelező katonai szolgálatán, s a levelekből kiderül, hogy a távollétében is elsőként az Irodalmi Szemle színvonala foglalkoztatta. Simonffy András, a hatvanas évek „közérzet-irodalmának” egyik ikonikus alakja viszonylag sikeresnek mondható indulása ellenére egy ideig tizenharmad-magával lakott egy lakásban. A festőből költővé lett Deák Lászlóval közös gyászidőszakot éltek meg (Deák a feleségét, Tóth a három hónapos kislányát veszítette el). Hervay Gizella erdélyi költőt tragikus sorsa szinte predesztinálta az öngyilkosságra, gyermekkorában háta mögött robbant fel a Margit híd, férje, Szilágyi Domokos öngyilkos, fiuk, Attila pedig a bukaresti földrengés áldozata lett. Pedig az anya már a budapesti áttelepülésüket szervezte... Érzékletesen vázolja egy helyütt Tóth az áttelepülés okozta lelki traumákat is: „volt, akinél mindenféle bírósági perpatvarokkal, volt, akinél súlyos depresszióval, volt, akinél átmeneti potenciazavarokkal, s leggyakrabban teljes alkotásképtelenséggel járt ez a hosszabb-rövidebb ideig tartó tortúra”. Az író depresszióról és tériszonyról számol be önmaga kapcsán.

Tóth László „portréiban” tragikus, kelet-közép-európai tragikomikus és komikus szituációkba is beavat bennünket. Kormos Istvánnak ötvenévesen sem volt saját lakása, de éppen a bohém életmód miatt költözhetett ki alkalmanként Párizsba, ahol egyszer Jean-Paul Belmondóval is lábtengőzött. A Világszövetség folyóirat szerkesztősége egy beregszászi út során tankkal veszi be az Ung által elmosott szállót, Hornyik Miklóssal az élen. Ozsvald Árpád, az első generációs határon túli, cseh-szlovákiai magyar költő (a kései após) pedig hadgyakorlat közben csapdába vezette tankját egy vadvirág miatt. Fodor Andrásról nemcsak az derül ki, hogy mindig szigorúan a nyári fonyódi tartózkodására időzítette a versfaragást (és itt meg is írta éves „lírai termését”), de az is: annyira szerette a *Dallast*, hogy egy közönségtalálkozó-turné során egy vendéglőnél le kellett húzódnuk megnézni az aktuális epizódot.

Nem szeretném elősorolni, hogy mely művésztől (akik minden bizonnyal egytől egyig életművészek is voltak) milyen többletet kapott Tóth László, ezt nagy alaposággal megteszi Kulcsár Ferenc.³ Kulcsár az Egyszemű éjszaka költői kör tagjaként (akárcsak az egyik megidézett, Mikola Anikó) elég közelről ismerheti a szerzőt. A „távkritikust” azonban, mint minden olvasót, elsőik közt foglalkoztatja, hogy mit kapott ő a könyvtől, amelyről írnia kell. Mit kaptunk tehát Tóth Lászlótól? Kiegészítést a magyar irodalom történet(ei)hez. Bevezetést egy „elsikkadt” recepciójú nemzedékbe (az említett költői körbe). És egy problémaérzékeny, elemző múltelbeszélést, értékes észrevételekkel és kérdésekkel, például: „miként lehet az, hogy irodalmunknak évszázadok óta először – s immár talán a második-harmadik nemzedékében – nincsen igazi, a korábbiakhoz fogható élő klasszikusa?”

Kifogásunk mindössze három van, amelyek azonban nem elhanyagolhatók. A szöveg olykor túlzó, megterhelő, a többsoros mondatok értelmezése, áramlása gyakran megakad egy gondolatjeles vagy zárójeles közbevetésen. A három nagy fejezet némi aránytalanságot mutat: a weöresi befolyást (I. fejezet) még tekinthetjük egyenértékűnek a tizenöt szereplőt magába foglaló II. fejezettel, de a III. fejezetként önállóan tagolt Fried István-esszé nem érezzük azonos fajsúlyúnak. S végül kisé túlzónak tartjuk a hátsó borító végkövetkeztetését, amely a „minden emlékezés egyben teremtés” axióma mentén arra a megállapításra jut, hogy „Tóth kötete ilyen értelemben bizvást nevezhető akár a teremtés egyik könyvének...” Hatásos mondat, de irreleváns, mert minden kreatív írás: teremtés.

Végezetül egy rövid eszmefuttatás erejéig térjünk rá a szövegiség posztmodern poétikájában otthonosan mozgó költő címválasztására is. (A *Határsértők* titulus 2015-ben könnyedén aktualizálható politikailag, s ez a figyelemfelkeltés minden bizonnyal jól tesz a könyvnek.) A határsértés nem minden esszéalany esetében kardinális tulajdonság. A kötetegész tekintetében azonban világossá válik, hogy a bűncselekménnyé avanszált szabálysértés nem elsősorban az egyéni, politikai vagy műfaji határok sértését jelenti, hanem a szerzői „én” határának átlépését – tehát magát az impulzust, a ráhatást. S ha a *Határsértők* illegitim, peremlétre utaló negatív fogalmát a szóalak felől

vizsgáljuk, pozitív töltést is találunk: a „társértőt”. Valami ilyesmi történik itt. Az érték- és sorsközösség megvallása s a valamikori ismeretség felett érzett öröm. A (lelki, szellemi, honfi-, kor-) társak megértése és az általuk történő önmegértés. József Attilára asszociálva: arcfürösztés másokban.⁴ (*Gondolat, 2015*)

JEGYZETEK

¹ Az online Irodalmi Szemle 2014 októberében közöl egy önéletrajzi beszélgetést Tóth Lászlóval, amelyben így nyilatkozik a költő: „ha azt vesszük, az ember szinte mást sem tesz egész életében, mint hogy a felmenőtől örökölt s a génjei által közvetített tapasztalatok mellé összelopkodik magát. Kezdetben a szüleitől, közvetlen környezetétől les el viselkedésmintákat, szavakat, szófordulatokat, majd mind szélesebb körben, kíméletlenül és gátlástalanul elveszi másoktól – kollégáitól, szerelmeitől, barátaitól, de olvasmányjaiból is – mindazt, ami a maga egyedi és megismételhetetlen identitásához szükséges. S ha ez így van az emberrel, miért lenne másképpen a verssel?” <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2014/2014-oktober/2121-toth-laszlo-a-szoevegember-oeneletrajzi-beszelgetesek>

² Tóth László életrajza a költő hivatalos honlapján megtalálható: http://tothlaszlo.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=29

³ KULCSÁR Ferenc, *Tóth László: Határsértők*, <http://www.felvidek.ma/ajanlo/konyvajanlo/55505-toth-laszlo-hatarsertok>

⁴ „Hiába fürösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat.” József Attila: *Nem én kiáltok*

